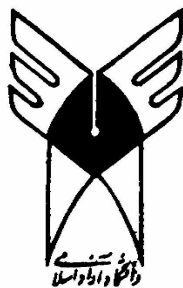

صلاة الاضلاع

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی ، گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش زبان و ادبیات فارسی

عنوان :

فعل مرکب و پیشوندی در نثر قرن هفتم براساس گلستان سعدی، مرصادالعباد، جوامع
الحکایات

استاد راهنما :

دکتر محمد علی گذشتی

استاد مشاور :

دکتر منیره احمدسلطانی

پژوهشگر :

سوسن امیری

پاییز ۱۳۹۰

تقدیم به

همسر و دوفرزند عزیزم

که در این راه صبورانه راه و یاورم بودند.

تشکر و سپاسگزاری

با سپاس فراوان به محضر استادان ارجمندی که برای تعالی علم و دانش دست یاری دانشجویان را به گرمی می فشارند.

استادگران مایه جناب آقای دکتر گذشتی که به حق راهنمایی های خالصانه ی ایشان راه پژوهش را بر من هموار ساخت و استاد بزرگوار سرکار خانم دکتر احمد سلطانی که با کلام دلنشین خود کور راه ندانسته هایم را روشن نمودند و همچنین مدیر گروه گرامی و استاد ارجمند سرکار خانم دکتر خمسه که در این مسیر راه گشایم بودند و همواره دانشجویان را در مشکلات پژوهش یاری می نمایند.

در پایان توفیق فروزندگان چراغ علم و دانش را از خداوند سبحان خواهیم.

بسمه تعالی

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب سوسن امیری دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۸۷۰۸۴۸۷۵۱۰۰ در رشته ادبیات فارسی که در تاریخ ۹۰/۱۱/۱۱ از پایان نامه خود تحت عنوان: فعل مرکب و پیشوندی در قرن هفتم بر اساس کتاب گلستان، مرصادالعباد و جوامع الحکایت با کسب نمره ۱۸ و درجه عالی دفاع نموده ام بدین وسیله متعهد می شوم:

۱. این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.
۲. این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
۳. چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
۴. چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: سوسن امیری
تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ ۱۳۹۰/۱۱/۱۱

دانشجوی کارشناسی ارشد خانم سوسن امیری از پایان نامه خود
دفاع نموده و با شماره ۱۱/ بحروف و با درجه
مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

بسمه تعالی

دانشگاه آزاد اسلامی - واحد تهران مرکزی

دانشکده: ادبیات و علوم انسانی

XX

(این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشگاه تهیه شده است)

نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی	کد: ۱۰۱	کد شناسایی پایان نامه: ۱۰۱۲۰۱۰۱۸۹۲۰۱۵
عنوان پایان نامه: فعل مرکب و پیشوندی در نثر قرن هفتم بر اساس گلستان سعدی، مرصادالعباد، جوامع الحکایات		
نام و نام خانوادگی دانشجو: سوسن امیری	تاریخ شروع پایان نامه: ۸۸/۶/۱۰	تاریخ اتمام پایان نامه: ۱۳۹۰/۱۱/۱۱
شماره دانشجویی: ۸۷۰۸۴۸۷۵۱۰۰	رشته تحصیلی: زبان و ادبیات فارسی	
استاد/استادان راهنما: دکتر محمدعلی گذشتی		
استاد/استادان مشاور: دکتر منیره احمدسلطانی		
آدرس: تهران- پیروزی-نبرد- کوچه شیردم-پلاک ۱۶۹ طبقه اول		
تلفن: ۰۹۱۲۷۲۷۱۳۰۷		
<p>چکیده پایان نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش های اجرا و نتایج به دست آمده):</p> <p>مطالعه ی فعل های مرکب و پیشوندی در مرصادالعباد و گلستان، جوامع الحکایات، گامی است برای شناخت قواعد ناظربرساخت فعل های مرکب و پیشوندی در قرن هفتم و ارزیابی ساختار آنها درمقایسه با اظهار نظرهای متفاوتی که دستورنویسان دراین زمینه داشته اند. یکی ازویژگی های زبان، زیبایی یا خلاقیت آن است. خلاقیت زبان را ازجنبه های گوناگون می توان بررسی کرد. درفارسی امروز، دیگرفعل ساده ساخته نمی شود؛ یعنی نمی توان به طورعادی ازاسم یاصفت، فعل ساخت. شمارفعلهای ساده ای که زیبایی دارندوازگذشته به ما رسیده بسیار اندک است وازاین شمار اندک بسیاری ازآنها درحال ازبین رفتن ومتروک شدن هستند وجای خود را به فعل های مرکب می دهند ولی از فعل های مرکب نمی توان مشتق به دست آورد.</p> <p>زبان فارسی به ساختن فعل های مرکب گرایش دارد.با توجه به نتایج بدست آمده فعل مرکب کنایی، مرکب پیشوندی، فعل مرکب پویا (ازحیث دیرندگی ومیرندگی) وفعل مرکب با فعلیارکهن، درگلستان بیشتر از مرصادالعباد وجوامع الحکایات به چشم می خورد.</p> <p>کلید واژه زبان، دستورزبان، فعل پیشوندی، فعل مرکب، گلستان، جوامع الحکایات، مرصادالعباد</p>		

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه مناسب است تاریخ و امضا:

مناسب نیست

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	چکیده
	مقدمه
	فصل اول : کلیات
۲	۱-۱- بیان مسئله
۲	۲-۱- اهداف تحقیق
۳	۳-۱- اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن
۳	۴-۱- سوالات و فرضیه های تحقیق
۳	۵-۱- مدل تحقیق
۳	۶-۱- تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه های کلیدی
۵	۷-۱- روش تحقیق
۵	۸-۱- قلمرو تحقیق
۶	۹-۱- جامعه و حجم نمونه
۶	۱۰-۱- محدودیت ها و مشکلات تحقیق
	فصل دوم : مطالعات نظری
۸	۱-۲- تحول فعل های پیشوندی و مرکب
۱۱	۲-۱-۲- واژه
۱۳	۲-۱-۲-۱- تکواژ
۱۳	۲-۱-۲-۱-۱- واژک آزاد
۱۳	۲-۱-۲-۱-۲- واژک مقید
۱۳	۲-۱-۲-۱-۲- انواع واژه های مرکب در فارسی
۱۴	۲-۲- پیشینه ی تحقیق
۱۸	۳-۲- فعل
۱۹	۱-۳-۲- فعل های پیشوندی
۲۰	۱-۳-۲-۱- پیشوندهای صرفی فعل
۲۱	۲-۱-۳-۲- پیشوندهای اشتقاقی فعل
۲۲	۳-۱-۳-۲- پیشوندهای فعلی
۲۲	۱-۳-۱-۳-۲- وند اشتقاقی
۲۴	۲-۱-۳-۳-۲- «بر»
۲۵	۳-۳-۱-۳-۲- «در»
۲۶	۴-۳-۱-۳-۲- «اندر/ در»
۲۸	۵-۳-۱-۳-۲- «فرا، فراز، فرود»
۲۹	۲-۳-۲- فعل مرکب

۳۴ ۱-۲-۳-۲-ساختمان فعل مرکب و اقسام آن ها
۳۸ ۲-۲-۳-۲ معیار تشخیص فعل مرکب از گروه فعلی
۴۱ ۳-۲-۳-۲ فعل های مرکب و گروه های فعلی شبه مرکب در جمله
۴۲ ۱-۳-۲-۳-۲ فعل های مرکب نا استوار و گروه های فعلی
۴۳ ۴-۲-۳-۲ تحول فعل های مرکب ضمیری
۴۵ ۵-۲-۳-۲ فعل مرکب و گروه های فعل ترجمه ای معاصر
۴۸ ۱-۵-۲-۳-۲ فعل مرکب ترجمه ای با فعل های یاور بسیط
۵۲ ۲-۵-۲-۳-۲ افعال و گروه های فعلی ترجمه ای با فعل یاور کردن
۵۲ ۳-۵-۲-۳-۲ فعل های مرکب و گروه فعلی با فعل شدن و بودن
۵۴ ۴-۵-۲-۳-۲ افعال مرکب و گروه های فعلی ترجمه ای با فعل بودن
۵۵ ۵-۵-۲-۳-۲ افعال مرکب و گروه های فعلی ترجمه ای با افعال یاور مرکب

فصل سوم : روش شناسایی تحقیق

۵۹ ۱-۳-روش تحقیق
۵۹ ۲-۳-جامعه آماری
۵۹ ۳-۳-حجم نمونه
۵۹ ۴-۳-ابزار جمع آوری اطلاعات
۵۹ ۵-۳-روش تجزیه و تحلیل داده ها

فصل چهارم : فعل پیشوندی

۶۱ ۱-۴-کاربردهای گوناگون فعل پیشوندی
۶۱ ۱-۱-۴-پیشوندی های زنده و پویا
۶۶ ۲-۱-۴-پیشوندهای کهن ساختار
۷۱ ۳-۱-۴-پیشوندی با پیشوند زاید نما
۷۵ ۴-۱-۴-پیشوندی که ساختار ساده اش نیز متداول است
۷۷ ۵-۱-۴-پیشوندی که امروز ساده اش در آن معنی متداول است
۸۰ ۶-۱-۴-پیشوندی کهن با «ب» به جا بر
۸۲ ۷-۱-۴-پیشوندی کهن همراه «ب» پیشوند گونه
۸۴ ۸-۱-۴-ماضی استمراری و مضارع اخباری پیشوندی
۸۵ ۹-۱-۴-نفی پیشوندی : ن + فعل (به سبک امروزی)
۸۷ ۱۰-۱-۴-امر پیشوندی
۸۸ ۱۱-۱-۴-نهی پیشوندی : پیشوند+ پیش واژک نهی + فعل

فصل پنجم : اقسام فعل مرکب از حیث دیرندگی و میرندگی

۹۱ ۱-۱-۵-اقسام فعل مرکب از حیث دیرندگی و میرندگی
۹۱ ۱-۱-۵-فعل های مرکب پویا و دیرنده و زنده و چگونگی ترکیب و استعمال آنها

- ۹۵ ۲-۵- فعل مرکب نوسازگفتار و نوشتاری امروز
- ۹۶ ۳-۵- فعل مرکب با همکرد کهن متروک
- ۹۹ ۴-۵- فعل مرکب کهن با فعلیار کهن
- ۱۰۳ ۵-۵- فعل مرکب با پیش واژک «ب -» در میان دو جزء
- فصل ششم : اقسام فعل مرکب از حیث فعلیار (عنصر واژگانی)**
- ۱۰۵ ۱-۶- اقسام فعل مرکب از حیث فعلیار
- ۱۰۶ ۱-۱-۶- اسم + همکرد
- ۱۰۹ ۲-۱-۶- ترکیب اضافی (اسم + همکرد)
- ۱۱۴ ۳-۱-۶- صفت و همکرد
- ۱۱۵ ۴-۱-۶- صفت برتر (تفضیلی + همکرد)
- ۱۱۶ ۵-۱-۶- بن مضارع و همکرد و بن ماضی + همکرد
- ۱۱۷ ۶-۱-۶- صفت فاعلی و همکرد
- ۱۱۸ ۷-۱-۶- صفت مفعولی و همکرد
- ۱۱۹ ۸-۱-۶- اسم مصدر و حاصل مصدر + همکرد
- ۱۲۲ ۹-۱-۶- مصدر و همکرد
- ۱۲۳ ۱۰-۶-۱- قید و همکرد
- ۱۲۵ ۱۱-۱-۶- مصادر ثلاثی مزید عربی + همکرد
- ۱۲۹ ۱۲-۱-۶- مصدرها و واژه ها و ترکیب های دیگر عربی + همکرد
- ۱۳۲ ۱۳-۱-۶- فعل نهی مرکب
- ۱۳۳ ۱۴-۱-۶- فعل امر مرکب
- فصل هفتم : ساختمان فعل مرکب**
- ۱۳۹ ۱-۷- از اسم و فعل یاور (لازم)
- ۱۳۹ ۱-۱-۷- اسم با فاعل فعل یاور است
- ۱۴۰ ۱-۲-۱-۷- اسم مکمل فعل یاور است (متعدی)
- ۱۴۳ ۳-۱-۷- اسم مفعول رایبی فعل یاور
- ۱۴۵ ۴-۱-۷- اسم متمم قیدی با مفعول بواسطه فعل یاور است
- ۱۴۶ ۲-۷- از اسم یا صفت به جای موصوف و ضمیر منفصل و فعل یاور
- ۱۴۸ ۳-۷- از حرف اضافه و اسم فعل یاور ناقص
- ۱۵۱ ۴-۷- از صفت اسنادی و فعل یاور
- ۱۵۱ ۱-۴-۷- از صفت اسنادی و فعل ناقص لازم
- ۱۵۶ ۲-۴-۷- از صفت اسنادی و فعل یاور ناقص متعدی
- ۱۵۸ ۵-۷- از نیمه کلمه و فعل یاور
- ۱۶۰ ۶-۷- از قیدیا قید شبهه پیشوند و فعل یاور
- ۱۶۲ ۱-۶-۷- فعل پیشوندی مرکب

۱۶۴ ۷-۷- از فعلیاری و فعل یاور غیر بسیط
۱۶۵ ۷-۸- فعل های مرکب مجازی و کنایی
	فصل هشتم : کاربرد فعل همکرد
۱۷۰ ۸-۱- چگونگی استعمال فعل همکرد
۱۷۰ ۸-۱-۱- آمدن
۱۷۱ ۸-۱-۲- آوردن
۱۷۲ ۸-۱-۳- بردن
۱۷۳ ۸-۱-۴- بستن
۱۷۳ ۸-۱-۵- دیدن
۱۷۴ ۸-۱-۶- شدن
۱۷۵ ۸-۱-۷- چگونگی ترکیب و استعمال فعل کردن
۱۷۹ ۸-۱-۸- کشیدن
۱۸۰ ۸-۱-۹- گردانیدن
۱۸۱ ۸-۱-۱۰- گشتن
۱۸۲ ۸-۱-۱۱- گرفتن
۱۸۴ ۸-۱-۱۲- نمودن
۱۸۵ ۸-۱-۱۳- نهادن
۱۸۵ ۸-۱-۱۴- یافتن
	فصل نهم : بحث و نتیجه گیری
۱۸۷ نتیجه گیری و پیشنهاد
۱۹۶ نمودار مقایسه ای افعال
۱۹۷ منابع و ماخذ
۱۹۹ چکیده انگلیسی

چکیده

مطالعه ی فعل های مرکب و پیشوندی در مرصادالعباد و گلستان ، جوامع الحکایات، گامی است برای شناخت قواعد ناظر بر ساخت فعل های مرکب و پیشوندی در قرن هفتم و ارزیابی ساختار آنها در مقایسه با اظهار نظرهای متفاوتی که دستورنویسان در این زمینه داشته اند.

یکی از ویژگی های زبان ، زایایی یا خلاقیت آن است. خلاقیت زبان را از جنبه های گوناگون می توان بررسی کرد. در فارسی امروز، دیگر فعل ساده ساخته نمی شود؛ یعنی نمی توان به طوعادی از اسم یا صفت، فعل ساخت. شمار فعلهای ساده ای که زایایی دارند و از گذشته به ما رسیده بسیار اندک است و از این شمار اندک بسیاری از آنها در حال از بین رفتن و متروک شدن هستند و جای خود را به فعل های مرکب می دهند ولی از فعل های مرکب نمی توان مشتق به دست آورد.

زبان فارسی به ساختن فعل های مرکب گرایش دارد. با توجه به نتایج بدست آمده فعل مرکب کنایی ، مرکب پیشوندی، فعل مرکب پویا (از حیث دیرندگی و میرندگی) و فعل مرکب با فعلیارکهن، در گلستان بیشتر از مرصادالعباد و جوامع الحکایات به چشم می خورد . کلید واژه زبان ، دستور زبان ، فعل پیشوندی ، فعل مرکب ، گلستان ، جوامع الحکایات ، مرصادالعباد

ادبیات نمود فرهنگ و تمدن هرملتی است و آثار ادبی به جا مانده از هر دوره هم آینه ی تمام نمای آن است. زبان غنی و پربرافارسی مفتخر به آثار ارزشمند و گران سنگ نظم و نثر است که بررسی فعل های مرکب و پیشوندی این آثار، گامی در جهت پویایی فرهنگ و تمدن کهن ایرانی محسوب می شود و این نوع پژوهش ها بیانگر سیرتغییر و تحول دائمی زبان هستند چراکه زبان در گذر زمان، دستخوش تحولاتی می گردد و متأثر از حوزه های سیاسی و فرهنگی و... جلوه های دگرگونه ای می یابد و اندیشه های نوینی در آن به ظهور می رسد اما به هر حال به دلیل جذابیت بی نظیرش همواره ستودنی است و با وجود تحقیقات و پژوهش های فراوانی که صورت گرفته است هنوز هم در عرصه های مختلف می توان به تحقیق پرداخت از جمله فعل های مرکب و پیشوندی آثار کهن. علاوه بر بیان ویژگی های هر دوره، شناخت قواعد ناظر بر ساخت فعل های مرکب و پیشوندی در قرن هفتم و ارزیابی ساختار آنها را در مقایسه با اظهار نظرهای متفاوتی که دستور نویسان در این زمینه داشته اند برای ما آشکار می سازد.

فعل مرکب از دید ساختار، رایج ترین و پربسامدترین نوع فعل است از آن جهت که در کاربرد فعل فارسی، نوعی ساده گریزی و ترکیب گرایی پا گرفته است. امروزه بسیاری از فعل های ساده ی کهن، جای خود را به فعل مرکب داده اند و از این رو فعل مرکب و پیشوندی در زبان فارسی از امتیاز و پایگاه ویژه ای برخوردار است.

برای این منظور، بعد از بررسی دقیق کتاب مرصادالعباد، گلستان و جوامع الحکایات؛ نمونه هایی از فعل های مرکب و پیشوندی به عنوان شاهد انتخاب شد. البته ذکر این نکته ضروری است که از میان نمونه های متعدد، در حد امکان مواردی برگزیده شده است که جنبه ی اخلاقی و تعلیمی آنها هم مورد توجه قرار گیرد تا خواننده علاوه بر نکته های دستوری ضمن بهره مند معنوی بیشتر از پیش به ارزشمندی این آثار پی ببرد.

این رساله بر اساس دیدگاه دستوری طرح شده در کتاب های دستوری استادان - دکتر فرشید ورد و دکتر خانلری تنظیم یافته است که به دلیل اختلاف دیدگاه های این استادان و سایر دستور نویسان می تواند همچنان عرصه نقد و اظهار نظر را، باز نگه دارد.

فصل اول
کلیات

۱-۱- بیان مسأله

موضوع این پژوهش، بررسی فعل پیشوندی و مرکب در گلستان، مرصادالعباد و جوامع الحکایات می باشد، تاکنون پژوهش های زیادی در مورد این آثار انجام گرفته ولی به این مبحث پرداخته نشده است.

با توجه به این که مجموع واژگان هر زبان برای پاسخ گویی به نیازهای ارتباطی جامعه ی زبانی خود باید زایایی لازم را دارا باشد، در این زمینه افعال، بخشی از واژگان زبانند که در طول زمان تغییر و تحولاتی را پذیرفته اند و با توجه به میزان مهارت و خلاقیت نویسندگان، ساخت های گوناگونی در این عرصه فراهم شده و در اختیار کاربران زبان قرار گرفته است.

۲-۱- اهداف تحقیق

هدف از انجام تحقیق، آشنایی بیشتر با فعل پیشوندی مرکب و شناخت قواعد ناظر بر ساخت فعل های مرکب و پیشوندی قرن هفتم هجری است و همچنین ارزیابی ساختار آنها با توجه به نظرهای متفاوتی که دستورنویسان در زمینه ی فعل مرکب و پیشوندی دارند و نتیجه گیری کلی از این مباحث برای ایجاد تحقیقات بعدی در مورد این موضوع و آشنایی بیشتر با زبان این نویسندگان است.

۳-۱- اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن

زبان وسیله‌ی برقراری ارتباط، تفهیم و تفهم است که یکی از نقش‌های آن ایجاد زیبایی است. شکل‌گیری مجموعه‌ی واژگان آن، از جمله ساخت‌های مختلف فعلی و نوآوری در این بخش از واژگان می‌تواند به نیازهایی که پیوسته مطرح است پاسخی شایسته بدهد.

۴-۱- سوالات و فرضیه‌های تحقیق

سوالات تحقیق

۱- زبان فارسی چه توانایی‌هایی را برای ساخت فعل‌های مرکب و پیشوندی دارد؟

۲- کدامیک از این سه اثر در ساخت فعل مرکب و پیشوندی غنی‌تر و چشم‌گیرتر هستند؟

فرضیه‌های تحقیق

۱- ساخت گوناگون فعل مرکب پیشوندی در هر سه نویسنده وجود دارد اما کاربرد فعل مرکب کنایی در گلستان و مرصاد بیشتر از جوامع الحکایات است.

۲- از آنجا که هر سه شاعر، سبک سنتی دارند، فعل مرکب با هم‌کرد کهن و متروک در مرصاد العباد بیشتر از گلستان و جوامع الحکایات به کار رفته است.

۵-۱- مدل تحقیق

تحلیلی و توصیفی

۶-۱- تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه‌های کلیدی

زبان: پدیده‌ای بسیار پیچیده است که دارای جنبه‌های فراوانی است. زبان الفظی است که برای ایجاد ارتباط و انتقال افکار، عواطف و معانی از ذهنی به ذهن دیگر به کار می‌رود و این زبان به معنی محدود آن، یعنی زبان لفظی یا تکلمی است. زبان به معنی وسیع آن شامل هرگونه نشانه‌ای است که بتواند افکار، عواطف و معانی را از کسی به کسی دیگر منتقل نماید. این نشانه می‌تواند اشاره و حرکت و علائم صوتی و غیرصوتی باشد.

دستور: دستور دارای تعاریف‌های متعددی است. نویسندگان، دستورهای کهن آن را فن درست گفتن، درست نوشتن و تعلیم زبان می‌خوانند. دستور، بخشی از زبان‌شناسی است که درباره‌ی ساخت آوایی، صرفی، نحوی و معنایی زبان بحث می‌کند. از دستور و زبان‌شناسی می‌توان در فراگرفتن زبان و درست نویسی نیز بهره گرفت. دستور به سه بخش عمده تقسیم می‌شود:

۱- آواشناسی ۲- صرف (سازه‌شناسی) ۳- نحو

واژه: واژه را می‌توان از چهار نظر تعریف کرد.

از نظر آوایی: یک ساخت آوایی است که از یک یا چند هجا تشکیل شده و دارای یک تکیه است که در آغاز و پایان آن یک درنگ وجود دارد یعنی می‌توان در آغاز و پایان آن سکوت کرد.

از نظر ساخت صرفی: از یک یا چند تکواژ تشکیل شده و در سلسله مراتب واحدهای دستوری زبان در ساختمان گروه به کار می‌رود.

از نظر معنایی: عبارت است از یک واحد معنایی که بریک یا چند مفهوم مفرد دلالت دارد.

از نظر املائی: دارای وحدت املائی است به این معنی که در نوشته، معمولاً فاصله ای در دو طرف آن رعایت می شود.

فعل: کلمه ای است که به تنهایی یا به یاری وابسته هایی در یکی از زمان های سه گانه ، بواقع شدن امری دلالت می کند و امری است که به امر دیگر اسناد داده می شود.

فعل مشتق: اگر قبل از فعل های ساده ، پیشوندهایی مانند « بر ، در ، باز ، فرو ، فرا ، پس ، باز ، وا ، ور ، و...) آمده باشد و معنی آن فعل را تغییر دهد ، فعل مشتق نامیده می شود یعنی این پیشوندها در معنای فعل ساده تأثیر گذاشته باشد و فعلی جدید بسازد.

فعل مرکب: اصطلاح فعل مرکب را به افعالی اطلاق می کنیم که از دو کلمه ی مستقل ترکیب یافته اند. کلمه ی اول : اسم یا صفت است که تغییر نمی پذیرد یعنی صرف نمی شود.

کلمه ی دوم : فعلی است که صرف می شود و آن را **همکرد** می خوانیم . اطلاق فعل مرکب به این گونه کلمات از آن جهت است که از مجموع آنها معنی واحدی دریافته می شود چنانکه اگر دو معنی را به ذهن القا کند معنی اصلی خود را حفظ کرده باشد ، اطلاق اصطلاح فعل مرکب به آنها درست نیست.

واژه های کلیدی، زبان، دستور زبان، فعل مشتق ، فعل مرکب ، مرصاد العباد ، جوامع الحکایات ، گلستان

۱-۷- روش تحقیق

اسنادی - کتابخانه ای

۱-۸- قلمرو تحقیق

قلمرو این تحقیق، محدوده ی صرف مباحث مربوط به ساختمان فعل مشتق و فعل مرکب است که برای بررسی و طبقه بندی نمونه ها با استفاده از منابع زیر به ساخت آنها توجه شده است:

فعل و گروه فعلی (۱۳۸۳) دکتر خسرو فرشیدور

دستور تاریخی زبان فارسی (۱۳۸۲) دکتر پرویز ناتل خانلری

ساخت آوایی زبان (۱۳۶۴) دکتر مهدی مشکوه الدینی

دستور زبان فارسی ۱ (۱۳۷۹) دکتر نقی وحیدیان کامیار و غلامرضا عمرانی

ساخت اشتقاقی واژه در فارسی امروز (۱۳۸۸) ایران کلباسی

دستور مختصر تاریخی زبان فارسی (۱۳۸۷) دکتر خسرو فرشیدورد

توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی (۱۳۸۶) دکتر محمدرضا باطنی

دستور زبان فارسی (۱۳۸۱) دکتر خلیل خطیب رهبر

دستور تاریخی فعل ۱ (۱۳۸۰) دکتر حسن احمدی گیوی

دستور زبان فارسی امروز (۱۳۸۱) غلامرضا ارژنگ

دستور زبان فارسی ۲ (۱۳۸۹) دکتر حسن انوری، دکتر حسن احمدی گیوی

۹-۱- جامعه و حجم نمونه

برای بررسی نمونه های فعل مرکب و پیشوندی از آثار زیر استفاده شده است :

۱- مرصاد العباد (۱۳۸۷) نجم الدین ابوبکر عبدالله بن محمد بن شاهاورین انوشروان رازی معروف به دایه شامل ۷۹۸ صفحه می باشد .

۲- گلستان سعدی (۱۳۷۷) مشرف الدین ، مصلح بن عبدالله سعدی شیرازی شامل ۳۳۰ صفحه می باشد

۳- جوامع الحکایات ولوامع الروایات جزء اول از قسم دوم (۱۳۸۶) شامل ۴۰۹ صفحه می باشد

جوامع الحکایات ولوامع الروایات جزء دوم از قسم اول (۱۳۸۶) شامل ۵۸۴ صفحه می باشد .

۱۰-۱- محدودیت ها و مشکلات تحقیق

یکی از مشکلات موجود در پژوهش های دستوری ، وجود اختلاف نظر در میان دستورنویسان است که بیشتر آنها به اختلاف نظر میان دستورنویسان سنتی و دستورنویسان نوین مربوط می-شود ، وجود دیدگاه های مختلف باعث می شود که نتوان به راحتی به ارائه نظر پرداخت .

فصل دوم
مطالعات نظری

۲-۱- تحول فعل های پیشوندی و مرکب

دردوره ی رشد و تکوین یعنی آثار به جامانده ی فارسی دری از بعد از اسلام تا اوایل قرن هفتم هجری، بسیاری از فعل های ساده در این دوره به کار می رود که دردوره های بعد یکسره از رواج افتاده و متروک شده و جای آنها را فعل های مرکب گرفته است برای مثال: آکندن ، آسودن ، آغشتن ، خلیدن و بسودن .

پیشوندهای فعل در این دوره ، هنوز رایج و مورد استعمال است و بسیاری از معانی دقیق به وسیله ی آنها بیان می شود . این پیشوند ها عبارتند از: ب ، بر ، اندر ، در ، فرا ، فراز ، فرود و فرو .

در طی این دوره به تدریج ، استعمال افعال پیشوندی روبه کاهش دارد و فعل های مرکب که غالباً از یک اسم یا صفت فارسی یا تازی، و یک همکرد (معین فعل) ترکیب شده است جای آنها را می گیرد .

بداشتن = متوقف کردن فراز آمدن = پیش آمدن ، استقبال کردن

و این پیشوندها غالباً از فعل ساده ، معنی تازه ای می سازد چنانکه در متن های این دوره ، فعل بودن به معنی «شدن»، «گذشته» و سیری شدن است و «بر رسیدن» به معنی تحقیق کردن، اما «بر خواندن» به معنی قرائت کردن به کار می رود. (ناتل خانلری ، ۱۳۸۲ ، ۱۶ و ۱۵)

در این دوره شماره ی بسیاری از فعل های پیشوندی، با معانی دقیق خاص به کار می رود. از آن جمله : فعل «کردن» با پیشوندهای فعلی مختلف به معانی گوناگون می آید مانند : فراز کردن = پیش بردن ، دراز کردن یا فرا کردن = برهم نهادن ، نزد کسی فرستادن

فروکردن = گستردن ، ببختن ، پایین بردن

از قرن هفتم، این معانی دقیق پیشوندهای فعل کم کم متروک شده و به جای آنها ، فعل های مرکب به کار رفته است. (ناتل خانلری، ۱۳۸۲، ۴۸ و ۴۷)

در پارسی باستان، پیشوندهای متعدد وجود داشته که بعضی از آنها یکسره متروک و فراموش شده است که آنها را پیشوند های (مرده) می خوانند : بعضی دیگر هنوز کم و بیش معنی نخستین خود را نگه داشته اند و از روی قیاس می توان به مفهوم اصلی آنها پی برد اما امروز دیگر برای ساختن کلمات تازه به کار نمی رود (مگر در وضع کلمات جدید از طرف مجامع علمی و ادبی) دسته ی دیگر پیشوندهای زنده و جاری هستند که هنوز از طرف فارسی زبانان برای ساختن مشتقات تازه ممکن است به کار بیاید این سه گونه پیشوند در ساختمان اسم و فعل یکسان هستند.

(ناتل خانلری، ۱۳۸۲، ۱۵۲)